

Sociotopkartan visar Stadsbornas önskestad

Paradoxal planeringssituation

Stockholm anses vara en av Europas vackraste och mest attraktiva storstäder. Stadens politiker vill därför att den skall växa men också att den ska bevaras, vilket ställer stadsplanerarna inför uppgiften: "Gynna urban tillväxt men upprätthåll samtidigt stadens karaktär och attraktivitet!" Denna utmaning hanteras idag mycket olika på olika plannivåer. I regionplanen (RUF2001) pekas regionala kärnor, gröna kilar och motorleder ut, i vissa fall i tydlig konflikt. Stockholms översiktsplan (ÖP99) säger "bygg staden inåt", vilket betyder stadsbyggnad i det halvcentrala industriområden och kring kollektivtrafiknoder. ÖP99 säger också att stadsbilden och grönstrukturen skall bevaras, men däremot inget om hur ny grönstruktur bör utvecklas. På lokal nivå sker en detaljplanering, pådriven av byggföretag, som faktiskt tar gröna ytor i anspråk, men med avsaknad av strategisk överblick och tydlig dialog med stadsinvånarna lokalt.

Planeringsredskap på strategisk nivå

Vad som saknas är ett gränssnitt mellan den kommunala och den lokala plannivån för en konstruktiv dialog mellan aktörer och brukare, särskilt om grönstrukturens värden. För att möta denna planeringssituation och den sk. Not-In-My-Backyard-effekten har stadsbyggnadskontoret och gatu- och fastighetskontoret i Stockholm utvecklat nya planeringsredskap för hantering av grön- och friytors värden. En biotopkarta för de ekologiska värdena och sociotopkartan, som tagits fram i dialog med stadsinvånarna, för sociala och kulturella (livs)värdena.

Sociotopkartan

Idén om sociotopen utvecklades av undertecknad och Anders Sandberg vid stadsbyggnadskontoret under år 2000, dels för att komplettera det erkända biotopbegreppet och dels för att få en samlad rubrik för arbetet med rekreation, lek, kulturhistoria, landskap och utevistelse. Sociotop definierades preliminärt som "en plats användning och betydelse (som livsvärld) i en specifik kultur". Begreppet ställer frågorna "För vem?", "Till vad?" och "Var?". "Vem" är i vårt fall de som bor och arbetar inom Stockholms stad.

Sociotopkartan skapas i fyra steg på följande sätt:

- 1. Ytavgränsning.** Platser (grön- och friytor > 0,5 hektar) avgränsas och namnges med stöd i utemiljötyper som park, skog, torg, strand, kaj etc. Mindre friytor inom bebyggelse som gårdar och trädgårdar avgränsas och indelas i fyra klasser beroende på tomtens bebyggelsestäthet.
- 2. Expertvärdering.** Utemiljöexperter (t.ex. landskapsarkitekter) värderar friytorna genom observation med ett protokoll framtaget med stöd i samtida park- och stadsrumsforskning. Parkhistoriker (kulturhistoria) och trafikingenjörer (gångstråk) engageras också här.
- 3. Brukarvärdering.** Stadsinvånarna utfrågas genom olika "dialogaktiviteter". I Stockholm administrerades de delvis av stadsdelsförvaltningarna, och delvis av olika utredningsinstitut (t.ex. TEMO, USK). Sedan 1996 har 30 olika former av enkäter genomförts om "din/er favoritplats utomhus". Dessa är sammanfattade i rapporten Sociotophandboken (SBK 2003:2). Enkäter skickades ut till vuxna samt till förskolepersonal för att fånga barnens platser. De publicerades i lokaltidningarna och lades ut på Internet. Fokusgruppsintervjuer genomfördes också med ungdomar,

samt enskilda intervjuer med barn och äldre intervjuer. Miljöpsykolog Maria Nordström vid Stockholms universitet har stött arbetet de senaste åren.

4. Syntes och kartering. Expert- och brukarvärderingarna bearbetades och sammanfattades till 20 stycken värdebegrepp. Värdebegreppen bör ha ett vardagligt språk (t.ex. lek, picknick, bad) så att de kan fungera som gränssnitt (dialogredskap) mellan allmänhet och planerare. Därefter karteras varje plats med sin uppsättning värden utifrån analys och vägning av expert- och brukarvärderingarna. Den GIS-baserade sociotopkartan kan nu användas som underlag för grön- och friyteanalyser i olika planprojekt..

Sociotopkartan i planeringen

EU, Nordiska ministerrådet, Boverket och Stockholms regionplane- och trafikkontor har tagit fram likartade rekommendationer för ”god parktillgång” eller ”tillgänglighet till rekreationsområden”. Dessa har en kvantitativ karaktär i form av minsta parkyta inom minimiavstånd. I arbetet med Stockholms parkprogram (remissförslag 2003) har dessa rekommendationer översatts med hjälp av sociotopkarteringsprojektet till Stockholms lokala förutsättningar. ”God parktillgång” definieras i parkprogrammet som:

- Inom 200 m: grön oas, lek, promenader, ro, sitta i solen
- Inom 500 m: blomprakt, bollspel, folkliv, parklek, picknick
- Inom 1 km: bad, båtliv, djurhållning, evenemang, fiske, löpträning, odling, pulka, ridning, skridsko, skidor, skogskänsla, uteservering, utsikt, vattenkontakt, vild natur

Värdena finns som sagt karterade på sociotopkartan som nu kan användas för att analysera tillgången på ytor för utevistelse. Den befintliga tillgången kan analyseras och jämföras med den planerade tillgången inom MKB, planprogram eller parkplan. Syftet är att synliggöra både bristområden och områden med ”överskott”. Det ska betonas att detta är diametralt motsatt kompenstationstänkande och den sk. balanseringsprincipen som inte tar hänsyn till varken tillgänglighet eller ”brister”. Kompenstationstänkande torde således inte stämma överens med moralfilosofen John Rawls rättviseteori om ”förbättring för de sämst ställda”.

Planering och forskning pågår

Sociotopkartan och parkprogrammet har redan använts i flera planprojekt. I stadsutvecklingsområdet NV Kungsholmen gav en tillgångsanalys stöd för en ny stadsdelspark vid vattnet men samtidigt exploatering av grönytor längs en motorväg. Exploateringen fungerar som bullerskydd men ger också liv åt en förminskad men förnyad park.

Ett annat exempel är omvandlingen av sjukhusområdet Sabbatsberg i innerstaden. Förtätningen genomförs idag samtidigt som Vasaparken intill förnyas och förstärks. I en MKB-utredning för en ny tvärled väster om Stockholm användes sociotopkartan som underlag för rekreation och friluftsliv. Flera andra kommuner har också inlett arbete med sociotopkartering, bl.a. Göteborgs park- och naturförvaltning.

För närvarande bedriver jag forskning om tillgänglighetsmått och grönstruktur inom gruppen Spatial analys på Arkitekturskolan KTH i Stockholm. Min fråga är: Hur kan vi förklara att många innerstadsbor upplever en större tillgång på parker och naturområden än befolkningen i efterkrigstidens förortsområden, fast de förra har mindre grönyta per person? Preliminära resultat visar att stadsbornas upplevda park- och naturtillgång inte bara avgörs av mängden grönyta utan troligen mer av grönytors attraktivitet och närhet. Närheten definieras här bl.a. med hjälp av axiallinjer enligt Space syntax-teorin. Det är uppenbart att ju tillgängligare och

attraktivare en plats är desto fler intressenter får den. Många intressenter kan skapa politiskt tryck för ökat skydd, mer investeringar och bättre skötsel. Detta skulle kunna förklara varför grönytor som ligger isolerat och diffust i stadsrummet förfaller, förtätas och försvinner - en slags urbana platsers evolution. Om detta stämmer, hur kan vi då bättre förstå hur avgörande stadens struktur är för användningen och därmed utvecklingen av stadens platser och parker på sikt?

Alexander Ståhle är doktorand vid Arkitekturskolan KTH och arbetade tidigare vid Stockholms stadsbyggnadskontor.